

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia 19 (2021)

ISSN 2081-1861

DOI 10.24917/20811861.19.19

Grażyna Wrona

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0000-0003-0004-2457

Prasa w debacie parlamentarnej w świetle *Sprawozdań Stenograficznych z Posiedzeń Sejmu Ustawodawczego (1919–1922)* oraz *Sprawozdań Stenograficznych z Posiedzeń Sejmu Rzeczypospolitej (1922–1939)*: projekcja badań, wstępne ustalenia

Wychodząc z założenia, że w badaniach historycznoprasowych możliwy jest pluralizm w doborze tematów badawczych oraz stosowanych metod, autorka niniejszego artykułu dostrzegła korzystną dla siebie możliwość zintegrowania zdobytych już doświadczeń w studiach nad nadzorem prasowym w latach 1918–1939¹ oraz spojrzenia na prasę jako wątku, elementu, motywu w narracji politycznej. Osadzenie tematu, zasadne przede wszystkim na obszarze komunikowania politycznego, tylko częściowo odda jego specyfikę. Nadrzędnym celem zainicjowanych działań badawczych nie będzie bowiem analiza kształtowania się oraz funkcjonowania procesów komunikacyjnych między partiami politycznymi oraz ich przywódcami a społeczeństwem za pośrednictwem prasy, choć kwestia propagandowych działań, obliczonych na szeroki społeczny oddźwięk i pozyskanie opinii publicznej, zapewne się pojawi².

W podjętych przez autorkę badaniach komunikatu jego twórcami i odbiorcami są aktorzy polityczni, czyli politycy reprezentujący różne partie oraz ugrupowania polityczne, znajdujący się w konkretnej sytuacji komunikacyjnej, czyli w trakcie kolejnych posiedzeń sejmowych. W konsekwencji tak obranej perspektywy nadawca komunikatu i bezpośredni jego odbiorca usytuowani zostali w tej samej przestrzeni, równolegle, porozumiewali się więc bez specjalnych komunikatorów – komunikacja miała bowiem charakter interpersonalny, a rytualizowana była jedynie sejmowymi procedurami. Zamiennie nadawcy stawali się odbiorcami, odbiorcy zaś nadawcami. Definiując pojęcie komunikowania politycznego, Ewa Maj uznała je za „proces kreowania, przekazywania, odbierania oraz interpretowania treści politycznych (komunikatu

1 G. Wrona, *Nadzór nad prasą w Krakowie (1918–1939)*, Kraków 2017.

2 S. Michalczyk, *Aktorzy i instytucje komunikowania politycznego: systematyka problematyki*, [w:] *Od modernizacji do mediosfery. Meandry transformacji w komunikowaniu. Prace ofiarowane dr. hab. Ryszardowi Filasowi*, red. A. Cieślíkowa, P. Płaneta, Kraków 2020, s. 229–230.

politycznego) między nadawcą a odbiorcą za pomocą środków i technik, które umożliwiają dotarcie tych treści do celu"³. Przekaz informacji odgrywa więc w tym wywodzie kluczową rolę. O ile jednak zainteresowanie komunikacją polityczną, a w jej obrębie komunikatem, jest przedmiotem systematycznych studiów (badanie tekstów parlamentarnych też ma pewną tradycję), o tyle obrane przez autorkę prezentowanego tekstu źródła pozyskania materiału badawczego, czyli *Sprawozdania Stenograficzne z Posiedzeń Sejmu Ustawodawczego* (1919–1921) oraz *Sprawozdania Stenograficzne z Posiedzeń Sejmu Rzeczypospolitej* (1922–1939), dotychczas nie zyskały należnego im uznania. Wybór okazał się ze wszech miar słuszny, gdyż stenogramy stanowią wielopoziomą platformę komunikowania politycznego, a ich walory poznawcze mogą satysfakcjonować reprezentantów wielu dyscyplin naukowych. Uwaga ta wydaje się kluczowa dla uzasadnienia propozycji badań.

W ramach operacjonalizacji problemu podjęto działania mające prowadzić do sformułowania założeń i celów badawczych, zdefiniowania podstawowych pojęć, wskazania źródeł pochodzenia materii badawczej oraz wyboru metody postępowania naukowego. W artykule przedstawiono więc konceptualizację oraz projekt przebiegu badań.

Założenia badawcze

Jako podstawowe założenie badawcze należy przyjąć stwierdzenie, że wątek prasy wraz z formami pochodnymi był obecny w wypowiedziach aktorów politycznych w czasie debat sejmowych i odnosił się do wielowątkowej panoramy najważniejszych wydarzeń tworzących historię opisywanego okresu. Tematy te pojawiały się w konkretnym i możliwym do identyfikacji kontekście, a poprzez swą różnorodność przedstawiały z perspektywy trybun sejmowych złożoność politycznych, społecznych, gospodarczych i kulturalnych problemów międzywojennej Polski. Badając zatem owe teksty, należy przede wszystkim zastanowić się nad sposobami ich rozszyfrowania, określić natężenie występowania, ustalić relacje między uczestnikami komunikacji, a także wskazać bezpośredniego adresata. Wszak temat każdego wystąpienia związany był z jego główną illokucją. Ciekawym aspektem będzie odniesienie się do pewnych sytuacji komunikacyjnych, czyli szukanie odpowiedzi na pytanie, czy treść owych wystąpień wywoływała reakcję zgromadzonych, czy prowokowała do dalszych wystąpień? I dalej: czy były to jedynie odniesienia do współczesnych sytuacji, czy też stosowano zabieg relacjonowania bieżących zdarzeń z wykorzystaniem historycznej perspektywy? Paradoksalnie bowiem przy analizie i ocenie aktualnych wydarzeń chętnie stosowano właśnie historyczną perspektywę, nie tylko w celu porządkowania pewnych faktów, lecz przede wszystkim dla wzmocnienia siły i wagi argumentów.

3 E. Maj, *Komunikowanie polityczne Narodowej Demokracji 1918–1939*, Lublin 2010, s. 10.

Cel badawczy

Z przyjętego założenia badawczego wynika, że wypowiedzi aktorów politycznych dotyczące prasy pojawiały się w kontekście konkretnej sytuacji i pełniły określone funkcje, np. informacyjne, propagandowe, postulujące, nakazujące, ostrzegające, itd. By móc zrealizować owo założenie, wyznaczono następujące cele badawcze:

1. identyfikacja obecności wskazanego motywu w wyznaczonym zbiorze oraz określenie rozmiaru analizowanego zjawiska i jego dynamiki,
 2. kategoryzacja zebranego materiału badawczego,
 3. wskazanie kontekstu sytuacyjnego,
 4. analiza zawartości komunikatów,
 5. zdiagnozowanie funkcji odwołań,
 6. wyodrębnienie najmocniejszych nurtów w całościowej politycznej narracji.
- By doprecyzować przyjęte cele, przygotowano pytania badawcze.

Pytania badawcze:

1. Która grupa periodyków była najliczniej przywoływana?
2. Które grupy czasopism narażone były na dyskryminujące wypowiedzi?
3. Które z szerokiego zestawu przypisanych prasie funkcji pojawiały się najczęściej w wypowiedziach aktorów politycznych?
4. Który z trzech modeli prasy (źródło rzetelnej, wiarygodnej informacji; narzędzie służące manipulacji i szerzeniu dezinformacji; ofiary) dominował w tekstach wystąpień?
5. Czy aktorzy polityczni dostrzegali w jej funkcjonowaniu negatywne zjawiska, współcześnie określane jako tabloidyzacja, szerzenie mowy nienawiści, powielanie stereotypów?

By móc zrealizować przedstawione założenia i cele badawcze, należy przeprowadzić kilkuetapową procedurę badawczą, aby w końcowym jej efekcie pozyskać wyniki pozwalające opracować mapę treści prasowych obecnych w narracji politycznej lat 1919–1939, wskazać intencje nadawców, reakcję odbiorców oraz podjąć próbę określenia skutków ich oddziaływania.

Literatura przedmiotu

W miejscu tym zasadne jest poświęcenie kilku zdań literaturze przedmiotu, poprzedzając jednak dalszą analizę stwierdzeniem, że podstawowy obiekt badań, czyli stenogramy, nie doczekał się dotychczas monograficznego opracowania. Stenogramy zostały natomiast wykorzystane jako źródło w badaniach nad językiem polityki. Nie ma też publikacji, które analizowałyby obecność tematyki prasy i jej funkcji w szeroko rozumianej komunikacji społecznej i oczywiście politycznej. Wyjątek stanowi

cytowana już monografia Ewy Maj poświęcona komunikowaniu politycznemu Narodowej Demokracji w latach 1918–1939, w której znalazły się również treści dotyczące prasy.

Bez wątpienia jako punkt wyjścia do rozpoznania obszaru badawczego należało przyjąć publikacje prezentujące trzy istotne dla podjętych analiz zagadnienia dotyczące: 1) komunikacji politycznej, 2) historii politycznej okresu II Rzeczypospolitej, 3) procedur parlamentarnego postępowania ustawodawczego z lat 1919–1939. W pierwszej grupie znalazły się opracowania naukowe autorstwa Bogusławy Dobek-Ostrowskiej⁴, Mariusza Kolczyńskiego⁵, Stanisława Michalczyka⁶ i Stefana Rittela⁷, w drugiej natomiast m.in. monografie Andrzeja Ajnenkiela⁸, Andrzeja Chojnowskiego⁹, Andrzeja Garlickiego¹⁰, Michała Pietrzaka¹¹, Zofii Wasik¹² czy Zbigniewa Zaporowskiego¹³. Spośród literatury naukowej dotyczącej trzeciego wątku najbardziej wartościowa dla autorki okazały się monografia autorstwa Piotra A. Tusińskiego¹⁴ oraz prace Stanisława Krukowskiego¹⁵, Władysława T. Kuleszy¹⁶ i Romualda Kraczkowskiego¹⁷.

Jako że kwestie mniejszości narodowych i etnicznych znalazły się również w centrum zainteresowania autorki, zagadnienia te należały bowiem do najtrudniejszych

4 B. Dobek-Ostrowska, *Media masowe i aktorzy polityczni w świetle studiów nad komunikowaniem politycznym*, Wrocław 2004.

5 M. Kolczyński, *Strategie komunikowania politycznego*, Katowice 2008.

6 S. Michalczyk, *Komunikowanie polityczne. Teoretyczne aspekty procesu*, Katowice 2005; tenże, *Aktorzy i instytucje komunikowania politycznego...*, s. 229–230.

7 S. J. Rittel, *Komunikacja polityczna. Dyskurs polityczny. Język w przestrzeni publicznej*, Kielce 2003.

8 A. Ajnenkiel, *Historia Sejmu Polskiego*, t. 2, cz. 2: *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989; tenże, *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1975; tenże, *Od rządów ludowych do przewrotu majowego. Zarys dziejów politycznych Polski 1926–1939*, Warszawa 1977; tenże, *Polska po przewrocie majowym. Zarys dziejów politycznych Polski 1926–1939*, Warszawa 1982.

9 A. Chojnowski, *Piłsudczycy u władzy. Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, Wrocław 1986.

10 A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867–1935*, Warszawa 1990.

11 M. Pietrzak, *Rządy parlamentarne w Polsce w latach 1919–1926*, Warszawa 1969.

12 Z. Wasik, *Pozycja komisji parlamentarnych pod rządami Konstytucji Marcowej*, Toruń 1981; też, *Wpływ ugrupowań politycznych na funkcjonowanie parlamentu II Rzeczypospolitej (1921–1935)*, Toruń 1993.

13 Z. Zaporowski, *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe*, Lublin 1992; tenże, *Między Sejmem a wiecem. Działalność Komunistycznej Frakcji Poselskiej w latach 1921–1935*, Lublin 1997.

14 P. A. Tusiński, *Postępowanie ustawodawcze w Sejmie i Senacie II Rzeczypospolitej 1918–1939. Prawo, zwyczaje, praktyka parlamentarna*, Radom 2008.

15 S. Krukowski, *Geneza konstytucji z 17 marca 1921 r.*, Warszawa 1977.

16 W. T. Kulesza, *Tryb uchwalania konstytucji kwietniowej (23 kwietnia 1935 r.)*, [w:] *Tryby uchwalania polskich konstytucji*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 1998, s. 53–78.

17 R. Kraczkowski, *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustawy w latach 1926–1935*, Warszawa 2007; tenże, *Dekretowanie ustaw w Polsce w latach 1918–1926*, Warszawa 1994.

problemów wewnętrznych II Rzeczypospolitej i były poruszane także w prasie, konieczna okazała się lektura tekstów poświęconych temu tematowi¹⁸.

Etapy badawcze

I etap: Wskazanie i uzasadnienie wyboru źródeł

Materiałem źródłowym, jak już wspomniano, są *Sprawozdania Stenograficzne z Posiedzeń Sejmu Ustawodawczego* (1919–1922), ukonstytuowanego w lutym 1919 roku, oraz *Sprawozdania Stenograficzne z Posiedzeń Sejmu Rzeczypospolitej* (1922–1939). Wyjątkowość Sejmu Ustawodawczego polegała na tym, że jego naczelnym zadaniem było przygotowanie i uchwalenie konstytucji. Z kolei stenogramy Sejmu Rzeczypospolitej I–V kadencji pozwalają zarówno zrekonstruować postępowanie ustawodawcze w sejmie, organizację i tryb prac parlamentarnych, jak i, co istotne z perspektywy proponowanych badań, tworzą swoiste uniwersum wszelkich przejawów życia politycznego, gospodarczego i społecznego, w komentowaniu których prasa pełniła ważne funkcje. Stenogramy możemy zatem uznać za dokument epoki, cenne źródło badań, rejestrujące nie zawsze wyreżyserowane sytuacje, w których odzwierciedlona została aktywność ówczesnych elit politycznych. Łączna liczba posiedzeń w okresie Sejmu Ustawodawczego wyniosła 342, a w okresie pięciu kadencji Sejmu RP – 1034.

Stenogramy potraktowane będą jako nośnik pewnych treści, w obrębie których pojawiały się w różnych konfiguracjach odwołania do prasy i jej form pochodnych, w sposób bezpośredni lub pośredni powiązanych z motywem przewodnim posiedzenia sejmowego. W ten sposób skonstruowany zostanie wielopłaszczyznowy obraz prasy, z jednej strony prezentujący warunki jej funkcjonowania w okresie dwudziestolecia międzywojennego, także pełnionych przez nią funkcji, z drugiej zaś jako potężnego medium o silnym propagandowym oddziaływaniu. Nie bez znaczenia pozostaje fakt, że wartość zebranego materiału będzie miała walor dopełniający naszą wiedzę odnośnie do dziejów poszczególnych grup czasopism, pojedynczych tytułów czy też redaktorskich losów. W wielu przypadkach następowało bowiem **rozproszenie informacji** przy równoczesnej ich **kumulacji**, czego przykładem były debaty budżetowe – jak choćby coroczne dyskusje nad finansowaniem np. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Sprawiedliwości czy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Oto bowiem reprezentanci mniejszościowi narodowych,

18 H. Chałupczak, T. Browarek, *Mniejszości narodowe w Polsce. 1918–1995*, Lublin 1998; A. Chojnowski, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, Wrocław 1979; D. Matelski, *Niemcy w Polsce w XX wieku*, Warszawa–Poznań 1999; A. Hafftka, *Działalność parlamentarna i polityczna posłów i senatorów żydowskich w Polsce Odrodzonej*, [w:] *Żydzi w Polsce Odrodzonej. Działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna*, t. 2, red. I. Schiper, A. Tartakower, A. Hafftka, Warszawa [1932]; M. Papierzyńska-Turek, *Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926*, Kraków 1979; też, *Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918–1939*, Warszawa 1989.

negując zasadność poparcia proponowanej przez resorty wysokości budżetu, jako argumenty przytaczali niezgodne z prawem działania urzędników stopnia centralnego i lokalnego dyskryminujące potrzeby lokalnych społeczności, w tym również nękanie redaktorów i innych osób związanych z prasą. Poseł wskazywał przypadki bezprawnego postępowania wobec przedstawicieli konkretnej mniejszości narodowej, które stawały się również tematem złożonych interpelacji lub nagłych wniosków, za argument służyły zaś odwołania do konkretnych sytuacji. W podobnym tonie były opinie kolejnych przedstawicieli mniejszości narodowych. W efekcie skumulowania treści powstał, co prawda jednostronny, obraz sytuacji i problemów prasy mniejszości narodowych na ziemiach polskich w latach 1918–1939, a także niepowodzeń kolejnych rządów w kwestii rozwiązania problemu narodowościowego. Mamy tu do czynienia z pewną serializacją wypowiedzi, zakres i struktura komunikatu w badanym okresie nie ulegały bowiem zasadniczym przekształceniom. Można stwierdzić, że aktorzy polityczni wypracowali pewien schemat mowy sejmowej, aktualizowany jedynie w związku z najnowszymi wydarzeniami, także odnośnie do kwestii prasowych. Trzeba podkreślić, że właśnie kwestia koegzystencji różnych narodowości w ramach jednego państwa wywoływała bardzo skrajne emocje, nie tylko wśród elit politycznych, ale i całego społeczeństwa.

Dopełnieniem tego źródła będą zarówno materiały archiwalne przechowywane w Archiwum Akt Nowych, jak również publikacje prasowe na bieżąco relacjonujące przebieg sejmowych posiedzeń.

II etap: Opracowanie zestandaryzowanej listy haseł tematycznych

Na tym etapie przygotowano zestandaryzowaną listę haseł identyfikujących obecność wątku:

1. hasła na poziomie ogólnym – określenia: prasa, gazeta, dziennik, czasopismo, prasa krajowa, prasa zagraniczna, prasa mniejszości narodowych itp.;
2. hasła dotyczące konkretnych tytułów, wymienione z nazwy: np. „Gazeta Lwowska”, „Robotnik”, „Naprzód”, „Ilustrowany Kurier Codzienny”, „Diło”;
3. hasła odnoszące się do środowiska redaktorsko-dziennikarskiego – ogólne: dziennikarz, redaktor – i szczegółowe: nazwiska osób zaangażowanych w pracę redakcyjno-dziennikarską;
4. hasła identyfikujące instytucje sprawujące nadzór nad prasą – administracja państwowa szczebla centralnego i lokalnego, sąd i prokuratura, policja itp.;
5. hasła dotyczące prawa prasowego, ograniczeń wolności prasy, cenzury, konfiskat.

Autorka ma oczywiście świadomość, że pod względem frekwencyjności wymienionych powyżej haseł będzie mieć do czynienia z trzema możliwościami: 1) obecnością jednostkową pewnej kategorii; 2) obecnością cykliczną, np. w okresie ważnych wydarzeń politycznych i społecznych niepokojów; 3) obecnością permanentną, gdy przykładowo prasa stawała się dla polityka źródłem pewnych, aktualnych informacji, wykorzystywanych jako argument za lub przeciw w politycznym sporze.

III etap: Poszukiwanie i selekcja wypowiedzi

Ze względu na to, że analizą zostaną objęte wszystkie numery stenogramów – w sumie 1376 pozycji – a w ich obrębie każda wypowiedź aktora politycznego, badania będą mieć charakter kompletny. Pod pojęciem wypowiedzi aktora politycznego należy rozumieć wszelkie teksty mające charakter okolicznościowych przemówień (w tym *exposé*), sprawozdań z prac komisji parlamentarnych, wystąpień nawiązujących do sprawozdania lub tematu przewodniego posiedzenia sejmowego, wniosków nagłych oraz interpelacji poselskich. Bardzo interesujące w ocenie autorki są również, jak określiła je Renata Przybylska, tzw. „zwischenrufy”, czyli okrzyki lub głosy z sali przerywające tok przemówienia polityka¹⁹.

Za istotne na tym etapie naukowego procedowania uznano pozyskanie danych wyjściowych określających wielkość badanego korpusu, czyli tekstów zawierających wątki prasowe, a następnie wskazanie ich procentowego udziału w ogólnym zbiorze, zgodnie z zaproponowaną powyżej typologią.

IV etap: Ilościowa i jakościowa analiza treści

Projektowane badania i analizy wymagają zastosowania właściwych metod. Jako że poszukiwane elementy treściowe ułożone zostały w obrębie komunikatu politycznego, należy przede wszystkim wykorzystać ilościową i jakościową analizę jego treści. Analiza ilościowa pozwoli na wstępne rozpoznanie materiału i stwierdzenie jego użyteczności pod kątem prowadzonych badań, następnie precyzyjne określenie wielkości badanego zbioru (liczba wypowiedzi) i dynamiki jego zmian, także z rozłożeniem na poszczególne lata, oraz danych ilościowych dotyczących twórców komunikatu i rozkładu ilościowego wyodrębnionych kategorii tematycznych. Metodę ilościową w znacznym stopniu wzbogaci metoda oparta na wnikliwej analizie treści wypowiedzi. Ta ostatnia umożliwi klasyfikację zgromadzonego materiału badawczego, zgodnie z przyjętym schematem klucza kategoryzacyjnego prezentowanego poniżej, a także analizę komunikatu z perspektywy jego genezy, kontekstu i skutków. W prowadzonych analizach za jednostkę pomiaru obrano zarówno liczbę wypowiedzi, jak i wątków tematycznych. Już na etapie wstępnych badań ustalono bowiem, że w trakcie jednej przemowy polityka mogą pojawiać się wielowątkowe odwołania do prasy i jej twórców.

V etap: Typologia materiału

Spojrzenie na interesujące nas debaty sejmowe pod kątem merytorycznej treści wystąpień to kolejny etap postępowania badawczego – jak już wspomniano, trudny i dość skomplikowany ze względu na wielopłaszczyznowy charakter materiału źródłowego. Przyjmując najbardziej czytelną w ocenie autorki kategoryzację, zaproponowano

19 R. Przybylska, *Jak stworzyć typologię wystąpień publicznych polityków*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, No 3060, „Język a Kultura”, t. 20, Wrocław 2008, s. 284.

podział tekstów na dwie zasadnicze grupy. Pierwsza grupa obejmuje publikacje traktujące prasę w ujęciu przedmiotowym i podmiotowym, druga natomiast w ujęciu funkcjonalnym. Ujęcie przedmiotowe, czyli uznanie prasy za źródło przekazu o określonych cechach formalnych, oraz podmiotowe, oznaczające poszczególne osoby lub zespoły, zajmujące się działalnością dziennikarską, pozwolą skategoryzować wytypowany materiał oraz uwzględnić w tym zespole tematy dotyczące między innymi regulacji prawnych (konstytucja marcowa i konstytucje kwietniowe, ustawa i dekret prasowy), wolności prasy i jej ograniczeń, nadzoru nad prasą (administracja centralna i lokalna), kategorii prasy, redaktorów, dziennikarzy. W przypadku ujęcia funkcjonalnego natomiast kryterium doboru materiału będzie spojrzenie na prasę jako nośnika pewnych treści, pełniącego określone funkcje, a dokładniej – funkcje zidentyfikowane w wypowiedziach aktorów politycznych.

Zebrany materiał zostanie więc uporządkowany zgodnie z zaprezentowanym poniżej schematem klucza kategoryzacyjnego²⁰.

Schemat klucza kategoryzacyjnego

A. Prasa w ujęciu przedmiotowym i podmiotowym

1. Prawo prasowe: konstytucje, ustawy, dekret, ustawodawstwo pozaborcze.
2. Wolność prasy i jej ograniczenia: zagadnienia ogólne.
3. Nadzór nad prasą – instytucje.
4. Kategorie prasy: np. prasa mniejszości narodowych (żydowska, ukraińska, niemiecka, białoruska), prasa partii i stronnictw politycznych.
5. Redaktorskie życiorysy.

B. Prasa w ujęciu funkcjonalnym

1. Prasa jako źródło informacji dla aktora politycznego: bez emocjonalnego nacechowania.
2. Prasa jako źródło społecznych napięć, niepokojów: prasa jako zagrożenie.
3. Prasa jako rejestrator i komentator bieżących wydarzeń.

Autorka ma świadomość niedoskonałości opracowanego schematu, jednak sygnalizowana już wielowątkowość wypowiedzi aktorów politycznych w kwestiach prasy być może nie pozwoli na wyznaczenie ostrych granic między obranymi kategoriami tematycznymi. W przypadku takich dylematów i wątpliwości rozstrzygający będzie kontekst sytuacyjny wypowiedzi polityka.

Wstępna charakterystyka zebranego materiału

Temat czy też wątek prasowy pojawiał się zarówno w dyskusji nad stanowieniem ustaw zwykłych, które ilościowo dominowały we wszystkich inicjatywach ustawodawczych

²⁰ M. Siwicki, *Pojęcie prasy i przestępstwa prasowego*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 1, s. 85–105.

Sejmu II RP, jak i w przypadku procedur szczególnych, jak np. uchwalenie konstytucji i jej zmian czy stanowanie budżetu²¹. Obecny był także, jak już wspomniano, w poselskich wnioskach, które stanowiły podstawową formę prezentowania na forum sejmu różnorodnych problemów i propozycji ich rozwiązania lub inspirowały debaty nad aktualnymi, istotnymi dla państwa zagadnieniami. Wyłaniał się ponadto z exposé prezydenta czy ministrów lub z interpelacji poselskich. Ilościowo zdecydowanie dominował w dyskusjach budżetowych, procedura budżetowa uruchamiana była bowiem corocznie i obejmowała wszystkie resorty. Kwestie prasowe w poselskich wystąpieniach pojawiały najczęściej w debatach na projektami budżetów resortów spraw wewnętrznych, sprawiedliwości, a także Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej. W tym miejscu rodzi się pytanie, w czym tkwi przyczyna dyskusyjnej aktywizacji tematyki prasowej na tym obszarze? Odpowiedź nie wymaga szczególnego uzasadnienia. Otóż w pracy tych resortów pojawiały się odniesienia do najbardziej newralgicznych problemów kolejnych rządów i oceny stopnia ich niwelowania, rozwiązywania lub niepowodzeń w tym zakresie.

Tematyka prasowa w dużej mierze była obecna w wypowiedziach wielowątkowych, stanowiąc jeden z aspektów skonstruowanej mowy, jako temat przewodni pojawiała się natomiast stosunkowo rzadko – zwykle w dyskusjach nad nowym ustawodawstwem prasowym. W związku z poruszaną tematyką nasuwa się istotne pytanie: czy w latach 1918–1939 w wypowiedziach aktorów politycznych możemy dostrzec symptomy narodzin, także w kontekście prasy, mowy nienawiści, która już wówczas była narastającym problemem społecznym? Wszak funkcjonował on w przestrzeni publicznej i był konsekwencją z jednej strony zmiany jakości stosunków społecznych, historycznych doświadczeń, z drugiej zaś ówczesnych geopolitycznych transformacji, w tym np. decyzji w sprawie polskich granic. I kolejne pytanie – czy w świadomości i ocenie ówczesnych aktorów politycznych proces tabloidyzacji prasy przybierał niepokojące rozmiary? Do tego wątku warto jeszcze wrócić i opatrzyć go przykładem.

Pierwsze odwołania do tematyki prasowej pojawiły się już w sprawozdaniu stenograficznym z inauguracyjnego posiedzenia Sejmu Ustawodawczego 10 lutego 1919 roku. Nie wywołały jednak dyskusji, była to bowiem jedynie prezentacja tytułów wszystkich dekretów wydanych w trybie ustawodawstwa tymczasowego, a przedstawionych Sejmowi do zatwierdzenia²². Wśród nich znalazły się trzy interesujące nas dokumenty: *Dekret o wprowadzeniu stanu wyjątkowego z dnia 2 stycznia 1919 roku*²³, *Dekret w przedmiocie przepisów tymczasowych o zakładach drukarskich i składach*

21 P. A. Tusiński, *Postępowanie ustawodawcze...*, s. 15.

22 Tenże, *Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1922*, Warszawa 2019, s. 119.

23 *Dekret o wprowadzeniu stanu wyjątkowego z dnia 2 stycznia 1919 roku*, „Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1919, nr 1, poz. 79.

*druków z dnia 7 lutego 1919 roku*²⁴ oraz *Dekret w przedmiocie przepisów prasowych z dnia 7 lutego 1919 roku*²⁵.

Zasadność przywołania pierwszego dekretu opiera się na treści zawartej w art. 2e, zgodnie z którym w sytuacji ogłoszenia stanu wyjątkowego ministrowi spraw wewnętrznych przysługiwało prawo „zarządzania konfiskat wszelkich wydawnictw zagrażających bezpieczeństwu publicznemu i zamykania na czas trwania stanu wyjątkowego drukarni służących do ich rozpowszechniania”²⁶. Zasięg prawnego oddziaływania trzeciego z przywołanych dokumentów obejmował jedynie ziemie byłego zaboru rosyjskiego.

Kolejne cytaty pochodzą z przemówienia wygłoszonego 20 lutego 1919 roku przez premiera i ministra spraw zagranicznych Ignacego Paderewskiego w trakcie trzeciego posiedzenia Sejmu Ustawodawczego, podczas którego przedstawił Izbie sprawozdanie z dotychczasowej działalności kierowanego przez siebie rządu. Zinterpretowanie trzykrotnego odwołania się polityka do prasy nastrocza jednak duże trudności, znaczeniowo są one bowiem bardzo ogólne. Kontekst jest natomiast identyfikowalny, gdyż analizowany fragment przemówienia odnosił się do agresji czeskiej na część Śląska Cieszyńskiego wchodzącą w skład państwa polskiego. Wypowiedź ta, mimo że dotyczyła aktualnych wydarzeń, opatrzona została historycznym komentarzem. Oskarżając Czechów o zdecydowaną na początku I wojny światowej prorosyjską orientację, stwierdził: „Czesi nie tylko, że się bić nie chcieli, ale przeciwnie poddawali się, przechodząc tysiącami na rosyjską stronę. Usłużna prasa podkreślała te fakty, oświetlając je na korzyść Czechów, na naszą niekorzyść”²⁷. Mówiąc o „usłużnej prasie”, zapewne miał na myśli prasę Narodowej Demokracji, wówczas także prezentującą prorosyjską postawę. Oskarżenia w dalszej części wypowiedzi Paderewskiego zostały skierowane w stronę „prasy tak europejskiej, jak i amerykańskiej” propagującej czeskie starania o utworzenie własnych wojsk w Rosji. W jego ocenie działania te sprawiły, że „Czesi stali się ulubieńcami państw sprzymierzonych”, co w efekcie osłabiało Polskę w negocjacjach dyplomatycznych²⁸.

Trzeci wątek pojawił się natomiast w interesującej formie, powiedzmy – dialogowej, w którą włączone zostały cytowane powyżej, „zwischenruffy”. Oto bowiem Paderewski, relacjonując w jego ocenie aktualną sytuację w Cieszynie, głosami z sali informowany był o kolejnych już zmianach na linii działań wojskowych. Przepraszając za brak bieżących danych o sytuacji cieszyńskiej Rady Narodowej, stwierdził: „Dziękuję Panom za objaśnienie mnie. Dziś, przyznaję, nie czytałem jeszcze dzienników, i może

24 *Dekret w przedmiocie przepisów tymczasowych o zakładach drukarskich i składach druków z dnia 7 lutego 1919 roku*, „Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1919, nr 14, poz. 146.

25 *Dekret w przedmiocie przepisów prasowych z dnia 7 lutego 1919 roku*, „Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1919, nr 14, poz. 186.

26 *Dekret o wprowadzeniu stanu wyjątkowego z dnia 2 stycznia 1919 roku*, art. 2e.; P. K. Marszałek, *Regulacje prawne stanów szczególnego zagrożenia państwa w debacie parlamentarnej II Rzeczypospolitej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2010, z. 2, s. 191–213.

27 Sprawozdanie stenograficzne z 3. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 19 lutego 1919 roku, łam 69.

28 Tamże.

Szanowni Panowie zechcą mi to łaskawie wybaczyć²⁹. Z perspektywy prowadzonych badań w tym konkretnym przypadku aktor polityczny traktuje prasę jako źródło bieżących informacji, weryfikujące jego dotychczasową wiedzę. Niewątpliwie ta odsłona prasy w badanym zbiorze będzie się pojawiać bardzo często.

Przywołanie tych wątków ma jedynie charakter informacyjno-porządkowy, inicjujący, zdecydowanie istotniejsze są bowiem kwestie wątków prasowych, np. w debacie nad ustawą konstytucyjną, gdyż i ten motyw stał się zaczynem do licznych polemik i manifestowania zróżnicowanych poglądów. Warto nadmienić, że uchwalona w marcu 1921 roku konstytucja Rzeczypospolitej w części poświęconej prawom i wolnościom obywatelskim dokonała po raz pierwszy konstytucjonalizacji wolności prasy³⁰. W tej kwestii jako pierwszy wypowiedział się poseł Feliks Perl – działacz socjalistyczny, publicysta, redaktor – w debacie nad deklaracją konstytucyjną, stwierdzając:

Przejdę teraz do wolności obywatelskich... Nasz rząd proklamuje wolność prasy i jednocześnie niestety, wiemy jak się obchodzi z prasą. Mieliśmy w ostatnich czasach kilka charakterystycznych przykładów. Tak np. historię z „Dziennikiem Powszechnym”, piśmie, dla którego zresztą żadnych sympatii nie żywię. Jeżeli za fałszywą wiadomość, podaną w piśmie, pismo się zawiesza, redaktora się aresztuje, redaktorowi podsuwa się odwołanie, które musi podpisać, to nie jest wolność prasy. Istnieje u nas cicha cenzura prewencyjna. Konfiskuje się pismo literackie, tak np. skonfiskowano „Pro Arte”. I gdy prokurator sprawę umarza, to nakładu pisma się nie zwraca. W konstytucji powinno być powiedziane nie tylko: wolność prasy, ale powiedziano być powinno, że w Polsce żadnej cenzury prewencyjnej nie będzie³¹.

Przytoczenie tego obszernego cytatu wydaje się o tyle zasadne, że można go uznać za swoisty prognostyk działań władz w zakresie tworzenia w przyszłości zróżnicowanych form ograniczeń deklarowanej w tworzonej konstytucji wolności prasy. Obawy te i przewidywania wkrótce miały się w pełni urzeczywistnić.

Atmosfera ostrego sporu towarzyszyła również debatom nad projektem konstytucji, zwanej kwietniową, z 1935 roku, tzw. dekretami prasowymi z 10 maja 1927 roku a także prawem prasowym z listopada 1938 roku, co znajduje potwierdzenie w drukowanych sprawozdaniach stenograficznych. Każdy z tych wątków wymaga szczegółowych analiz.

²⁹ Tamże, łam 70.

³⁰ Wyjątek stanowiła Konstytucja Wolnego Miasta Krakowa z 1818 roku; w art. 24 deklarowano: „wolność druku jest nietykalna, zaczawszy od dnia, w którym kodeks kryminalny ogłoszonym zostanie; żadne pismo nie będzie poprzednio musiało być podawane przez cenzurę. Kodeks kryminalny oznaczy pomiędzy nadużyciami druku te, które mają należeć do zbrodni lub przestępstw i urządzi rozmaite stopnie kar. Autor lub tłumacz odpowiedzialnym jest za wszystko, co się w imieniu jego drukuje. Za bezimiennego albo obcego autora księgarz lub drukarz biorą na siebie odpowiedzialność”; M. Borucki, *Konstytucje polskie 1791–1997*, Warszawa 2002, s. 85.

³¹ Sprawozdanie stenograficzne z 37. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 13 maja 1919 roku, łam 50.

Liczne prasowe odwołania pojawiały się ponadto w toku dyskusji/sporów dotyczących bieżących, ważnych, w wielu przypadkach dramatycznych zdarzeń, jak np. zamordowanie prezydenta Gabriela Narutowicza, wojna polsko-rosyjska, przewrót majowy, strajki robotnicze i chłopskie, proces brzeski, niemieckie zagrożenie.

Prezentując wybrany materiał badawczy, warto zwrócić uwagę na jeszcze dwie, sygnalizowane już kwestie, czyli dostrzeganą przez polityków tabloidyzację prasy, a także stosowanie w narracji politycznej perspektywy historycznej jako już wówczas kształtującej się cechy polskiego społeczeństwa, nakierowanego na przeszłość. Są to oczywiście dwa niezależne poletka badawcze, przywołane jednie celem zilustrowania prasowych czy dziennikarskich różnicowości. Opatrzmy przykładem pierwszy z nich. W trakcie debaty budżetowej na rok 1928/1929 w kontekście propozycji finansowej resortu sprawiedliwości głos zabrał poseł Michał Róg (PSL Wyzwolenie). Uznając, że podlegli Ministerstwu Sprawiedliwości sędziowie i prokuratorzy nie strzegą praw i własności obywateli, nierówno traktują przedstawicieli różnych grup społecznych, oskarżył ich o działania szczególnie nakierowane na przestępstwa polityczne, niejednokrotnie domniemywane. Jako dowód przytoczył nagminnie powtarzające się sytuacje okradania petentów konsulatów w kolejkach. Oto bowiem stwierdził:

Chciałem zwrócić uwagę na jeden skandal..., który się dzieje w Warszawie, na który gorliwi sędziowie i prokuratorzy jakoś nie zwracają uwagi. Mianowicie nie ma prawie dnia, żebyśmy nie czytali w dziennikach, że przed takim a takim konsulem, głównie amerykańskim, został okradziony wychodźca udający się do Ameryki, który sprzedał całe mienie i przyjechał do Warszawy załatwić ostatnie formalności³².

Nie tylko ten fakt wzburzył posła, ale również reakcje dziennikarzy na te dramatyczne sytuacje. Zasadne jest przywołanie w tym miejscu obszernego fragmentu jego wypowiedzi, znakomicie bowiem oddaje naturę zjawiska, które współcześnie określamy mianem tabloidyzacji prasy:

Niedawno okradziono jakąś kobietę ze Wschodniej Małopolski, której mąż znajduje się w Ameryce i który nazywa się Koza. Przyjechała ona z trojgiem dzieci do Warszawy i tu przed konsulem amerykańskim ograbiono ją doszczętnie ze wszystkich pieniędzy. W komunikacie policyjnym powiedziano, że w okropnej rozpacz w komisariacie tłukła głową o ścianę. Jeden z dzienników brukowych zamieścił ten wypadek pod nazwą *Bek Kozy i Koźląt na ulicach Warszawy*. (Głos: Sanacyjny organ!). Proszę Panów, ja nie dziwię się tej gazecie i reporterowi tej gazety, ponieważ od dłuższego czasu, po wojnie w każdym razie, wytworzył się u nas typ reportera, który gotów dla zarobienia kilku groszy więcej i zabawienia swoich czytelników opisać humorystycznie choćby śmierć swojego rodzonnego ojca³³.

32 Sprawozdanie stenograficzne z 21. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 11.06.1928 roku, łam 74.

33 Tamże.

Kwestia ta nie wymaga w tym miejscu komentarza, sprawa wydaje się oczywista, natomiast w toku realizacji przedsięwzięcia badawczego, cały tego typu materiał zostanie poddany szczegółowej analizie.

Zgromadzony i zaprezentowany w wyborze materiał źródłowy stanowi niewątpliwie duże wyzwanie, przede wszystkim ze względu na rozmiar i zróżnicowanie materii badawczej, a także konieczność identyfikacji kontekstu politycznego, czyli ustalenie związku między treścią wypowiedzi aktora politycznego a sytuacją, w której ona nastąpiła, oraz rozstrzygnięcie, czy był on jego nadawcą czy też odbiorcą. Przedstawiona w artykule próbka materiału badawczego oraz propozycja jego opracowania i klasyfikacji w zamiarze autorki będzie skutkować przygotowaniem obszernej monografii poświęconej tym zagadnieniom – mimo że badanie tekstów wystąpień parlamentarnych ma już pewną tradycję. Pewne nowatorstwo będzie polegać na innym podejściu zarówno do kwestii merytorycznych, jak i metodologicznych. Nie bez znaczenia pozostaje fakt możliwości wykorzystania materiału źródłowego przez przyszłych badaczy.

Literatura w wyborze

- Ajnenkiel A., *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1975.
- Chałupczak H., Browarek T., *Mniejszości narodowe w Polsce. 1918–1995*, Lublin 1998.
- Chojnowski A., *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, Wrocław 1979.
- Chojnowski A., *Piłsudczycy u władzy. Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, Wrocław 1986.
- Dobek-Ostrowska B., *Media masowe i aktorzy polityczni w świetle studiów nad komunikowaniem politycznym*, Wrocław 2004.
- Kulesza W. T., *Tryb uchwalania konstytucji kwietniowej (23 kwietnia 1935 r.)*, [w:] *Tryby uchwalania polskich konstytucji*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 1998.
- Maj E., *Komunikowanie polityczne Narodowej Demokracji 1918–1939*, Lublin 2010.
- Michalczyk S., *Komunikowanie polityczne. Teoretyczne aspekty procesu*, Katowice 2005.
- Papierzyńska-Turek M., *Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926*, Kraków 1979.
- Pietrzak M., *Rządy parlamentarne w Polsce w latach 1919–1926*, Warszawa 1969.
- Tusiński P. A., *Postępowanie ustawodawcze w Sejmie i Senacie II Rzeczypospolitej 1918–1939. Prawo, zwyczaje, praktyka parlamentarna*, Radom 2008.
- Wasik Z., *Wpływ ugrupowań politycznych na funkcjonowanie parlamentu II Rzeczypospolitej (1921–1935)*, Toruń 1993.
- Zaporowski Z., *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe*, Lublin 1992.
- Wrona G., *Nadzór nad prasą w Krakowie (1918–1939)*, Kraków 2017.

The Press in Parliamentary Debate in the Light of *Stenographic Reports of the Legislative Sejm (1919–1922)* and *Stenographic Reports of the Sejm of the Republic of Poland (1922–1939)*: Research Projection, Preliminary Findings

Abstract

The basic research assumption of this article is that the theme of the press, together with its derivative forms, was present in the statements of politicians that were given during the parliamentary debates of the interwar period, and related to the multi-threaded panorama of the most important events constituting the history of this period. These topics appeared in a specific and identifiable context, and through their diversity they presented, from the perspective of the Sejm tribunes, the complexity of the political, social, economic, and cultural problems of interwar Poland. Therefore, when studying these texts, it is first necessary to consider how to decipher them, before moving on to determine the intensity of their occurrence and to establish the relationship between the participants of communication, and finally to identify the direct addressee. In fact, the topic of each speech was related to its main illocution. The source material for this research project will be the *Transcripts of the Sitzings of the Legislative Sejm (1919–1922)*, which was formed in February 1919, and the *Transcripts of the Sejm of the Republic of Poland (1922–1939)*.

Keywords: political communication, Sejm, the press, stenographic reports, 1918–1939.